

CENSURA I AUTOCENSURA A L'OBRA DE JOSEP FINESTRES

Maurici PÉREZ SIMEÓN
Universitat Pompeu Fabra

L'època de maduresa intel·lectual de JOSEP FINESTRES¹ coincideix amb el anys centrals del segle XVIII, un temps en què la repressió inquisitorial (i tam-

¹ FINESTRES I DE MONSALVO, Josep (1688-1777) fou professor de Lleis a la Universitat de Cervera entre 1715 i 1750, any de la seva jubilació, tot i que va seguir vivint i treballant a Cervera fins a la seva mort.

La biografia més completa de FINESTRES és la de GALLISSÀ, L., *De vita et scriptis Iosephi Finestres et a Monsalvo iurisconsulti Barcinonensis, in Cervariensi Academia iuris civilis primarii antecessoris emeriti, comentariorum libri IIII*, Cervera, 1802, que va ser traduïda al català per I. CASANOVAS i publicada, juntament amb altres escrits, al llibre *Josep Finestres. Estudis biogràfics*, Barcelona, 1931. També R. LL. DE DOU I BASSOLS menciona moltes dades de la vida del seu mestre a *Finestresius vindicatus*, Barcelona, 1772, obra que va ser traduïda al català amb el títol «Elogi funeral» i que es pot trobar l'obra de I. CASANOVAS que acabem de citar (p.219 ss.). El propi I. CASANOVAS va publicar en llengua castellana una versió ampliada de la introducció a *Josep Finestres...* cit. amb el títol *La cultura catalana del siglo XVIII. Finestres y la Universidad de Cervera*, Barcelona, 1953.

Es pot consultar també l'entrada «FINESTRES I DE MONSALVO, Josep», obra de M. BATLLORI, a la *Gran Enciclopèdia Catalana*, vol.11, 2^a ed., Barcelona, 1987 p.137. És especialment interessant la referència de C. SÁNCHEZ-MORENO ELLART a l'*Enciclopèdia jurídica catalana* (en curs de publicació; he pogut consultar l'original per amabilitat de l'autor) per la nova valoració d'alguns aspectes de la vida i obra del nostre jurista. En canvi, les notícies de l'*Enciclopèdia Espasa* (veu «Finestres y de Monsalvo, José», vol.23, Madrid, 1924, p.1521) i de la *Gran Enciclopedia Larousse* (veu «Finestres i de Monsalvo, José», vol.5, Barcelona, 1988, p.4382) estan plenes d'inexactituds i d'errors, sobre tot en els títols de les obres. També presenta inexactituds i errors d'aquesta mena l'obra de CAPITAN DÍAZ, A., *Historia de la educación en España*. Vol.1. *De los orígenes al Reglamento General de Instrucción Pública (1821)*, Madrid, 1991, p.699.

bé de l'administració reial²) es van dirigir de manera preferent contra la lletra impresa. El clima de supervisió constant que sentien tots els autors els imposava una gran prudència i aquesta menava indefectiblement a l'autocensura. L'èxit de la repressió intel·lectual no va radicar tant en el nombre de llibres que es van poder destruir o expurgar, sinó en la ingent quantitat de treballs que, o bé no es van arribar a compondre, o bé van prendre un caire completament diferent del que hauria volgut el seu autor³.

L'autocensura en les obres impreses és, sovint, difícil de detectar perquè es concreta simplement en una omissió. A vegades una frase ambigua o un raonament incomplet denoten la presència d'un retraïment de l'autor, però, sovint, la confirmació només pot arribar de fonts externes a la pròpia obra publicada. En el cas de Josep Finestres, tenim la sort de disposar d'una gran part del seu extens epistolari⁴ el qual il·lustra de forma molt completa el context de cadascuna de les seves obres i permet, en conseqüència, detectar en quins casos la por a ofendre les autoritats va dirigir la selecció o el tractament de determinats temes.

El context d'aquesta publicació fa aconsellable restringir l'estudi a tres punts concrets que serveixin de mostra per subratllar quins aspectes de la repressió intel·lectual cohibien més Finestres i quines estratègies d'adaptació va desenvolupar. En primer lloc, volem ressaltar l'impacte dels índex de llibres prohibits sobre la producció intel·lectual de Finestres prenent com a mostra la reacció del professor de Cervera a la prohibició de *De iure belli ac pacis* de Groci de l'Índex de 1747. Els altres dos punts sobre els que tractarem són casos d'autocensura: el primer té a veure amb els estrets límits que s'autoimposà Finestres a l'hora de desenvolupar en les *Exercitationes* la teoria del doble contracte social com a origen del poder monàrquic i l'altre versarà sobre les causes reals del frustrat projecte finestresí d'elaborar una Història del Dret Català.

² La repressió de l'administració reial contra les publicacions que ataquen el règim polític es vehicula, a vegades, per mitjà de la Inquisició, que les inclou als Índexs a l'empara d'una interpretació àmplia de la regla XVI. Vegeu per tots: ALVARADO, J. «Juristas turbadores: la censura inquisitorial a la literatura jurídica y política (siglos XVI-XVII)» a ALVARADO, J. (ed.) *Historia de la literatura jurídica en la España del antiguo régimen*, vol.1, Madrid/Barcelona, 2000, p. 351 ss. En altres ocasions, però, la monarquia utilitzava mitjans propis com la llicència prèvia del Consell o del Superintendent d'impressions o bé (sobre tot des de 1760) la prohibició posterior del Consell. Vegeu, per tots, DE LOS REYES GÓMEZ, F. «Publicar en el antiguo régimen» a ALVARADO, J. (ed.) *Historia de la literatura jurídica...* cit., vol. 1, p. 293 ss. i p.326 ss.

³ Sobre l'èxit limitat de la censura, vegeu, per tots, GARCÍA CÁRCCEL, R. / MORENO MARTÍNEZ, D. *Inquisición. Historia crítica*, Madrid, 2000, p. 336 ss.

⁴ Els dos primers volums varen ser editats per IGNASI CASANOVAS amb el títol *Documents per a la història cultural de Catalunya en el segle XVIII. Josep Finestres. Epistolari* (vol. 1, Barcelona 1933; vol. 2, *ibidem* 1934). L'any 1969, MIQUEL BATLLORI va editar un tercer volum (suplement).

1. LA PROHIBICIÓ INQUISITORIAL DE *DE IURE BELLI AC PACIS* DE GROCI

La repressió inquisitorial a Espanya durant els anys centrals del segle XVIII es troba en un moment de canvi profund. La persecució de judaïtzants, moriscs i luterans, que havia estat l'eix de l'activitat inquisitorial des de la seva fundació, deixa de tenir sentit, essencialment perquè, després de més de dos-cents anys de repressió, ja no en queden gaires⁵. Ara l'interès del Sant Ofici es centra en combatre un nou tipus de perill contra l'ortodòxia, representat pel lliurepensament i la impietat. Aquest nou enemic exigeix un tipus d'intervenció diferent dels espectaculars *autos de fe* públics del passat centrada sobre tot en reprimir el mitjans de difusió de les noves idees mitjançant una estricta censura de les publicacions⁶.

Les recents investigacions⁷ han rebutat totalment el vell tòpic de que la Inquisició del segle XVIII és un institut decadent i inoperant. El Sant Ofici no decau, sinó que es transforma, adaptant-se als nous temps. Actua de forma més discreta i canvia d'objectius i de tàctiques, però no perd l'element essencial que caracteritza la Inquisició durant tota la seva història: la capacitat de crear un clima de terror entre la població, que té per objecte dissuadir tota mena de dissidència amb la ideologia oficial.

En aquest sentit, doncs, la Inquisició va condicionar de forma decisiva tota la producció intel·lectual i artística del país. Com diu l'hispanista francès Joseph Pérez⁸, «...la inquisición frenó el desarrollo intelectual de la nación. Los predicadores no se atrevieron a predicar sobre ciertos asuntos; los pensadores dudaron a la hora de expresar oralmente, y menos aún por escrito, unas ideas que, interpretadas por gente simple e ignorante, podían acarrearles problemas, llevarles a la cárcel y someterles a un proceso humillante, aunque al final quedara patente su inocencia y buena fe. Para no tener problemas lo más prudente era no escribir libros, no poseerlos, hacerse el tonto».

Josep Finestres, per la seva posició, no podia «hacerse el tonto», ja que, com a professor, es veia obligat a parlar en públic, a posseir i llegir llibres i, el que era més arriscat: havia de publicar. Finestres és, doncs, un intel·lectual que ha de viure i treballar en aquest clima de repressió ideològica i que no té més

⁵ Cfr. per tots, PÉREZ, J., *Crónica de la inquisición española*, Barcelona, 2002, p. 237 ss.

⁶ Cfr. per tots, PÉREZ, J., *Crónica...*, cit. p. 238 ss.

⁷ Cfr. per tots, PÉREZ, J., *Crónica...*, cit. p. 237 ss; GÓMEZ URDÁÑEZ, J. L., «El caso Olavide. El poder absoluto de Carlos III al descubierto» en MUÑOZ MACHADO, S. (ed.), *Los grandes procesos de la historia de España*, Barcelona, 2002, p.308 ss.; PERDICES BLAS, L., *Pablo de Olavide (1725-1803). El ilustrado.*, Madrid, 1993, p.347 ss.

⁸ PÉREZ, JOSEPH *Crónica...* cit. p. 430 s.

remei que desenvolupar uns mecanismes d'adaptació que li permetin allunyar tant com sigui possible la possibilitat de ser objecte d'un procés inquisitorial.

Pot semblar, a primer cop d'ull, que és relativament senzill per a un romanista evitar topades amb la Inquisició i que, per tant, l'impacte de la censura inquisitorial en l'obra de Finestres no ha de ser especialment important. Encara més, si el romanista en qüestió emprà en els seus treballs una metodologia humanista, que el porta a cenyir la seva activitat en l'exègesi de textos jurídics de l'antiguitat, sense entrar a discutir la compatibilitat d'aquestes fonts amb les doctrines canòniques o amb els preceptes morals vigents a l'Església catòlica de l'Edat moderna.

La realitat, però, no es tan simple. És cert que els textos de l'antiguitat estan exclosos de censura inquisitorial, tot i que el Sant Ofici mai va veure amb bons ulls la difusió més enllà dels cercles erudits d'obres amb doctrines impies (com Lucreci) o immorals (com Catul o Marcial). Però no es pot dir que l'exègesi humanista dels textos del *Corpus Iuris Civilis* resulti tant innòcua. En primer lloc, molts dels autors de la jurisprudència europea dels segles XVI a XVIII (i molt especialment els humanistes) són autors protestants, que no dubten a incloure en les seves obres opinions crítiques amb normes del Dret Canònic i que, per aquesta causa, han estat declarats «autors condemnats» i la seva obra ha acabat a l'índex de llibres prohibits. Són pocs, certament, els llibres de temàtica romanística que estan totalment prohibits, però, en canvi, són moltíssims els que només es poden consultar en edicions degudament expurgades de les opinions extraviantes⁹.

Per altra banda, és molt freqüent a l'edat moderna que romanistes de prestigi intentin completar la seva obra amb treballs sobre el Dret natural o sobre el Dret de gents. En aquesta mena de treballs, els autors que no estan subjectes al control d'una censura catòlica, acostumen a expressar opinions que van en contra, no només de preceptes del Dret canònic, sinó fins i tot de les doctrines teològiques considerades admissibles pel catolicisme. Les obres més problemàtiques no són aquelles en què s'ataca de forma directa i oberta els postulats de la teologia catòlica, ja que aquesta mena d'escrits són fàcils de detectar i el lector prudent que se'n troba alguna, si no gosa tenir-la d'amagat, es pot evitar complicacions lliurant el llibre en qüestió a les autoritats. El risc rau, principalment, en aquells treballs que no resulten realment incompatibles amb els postulats de la doctrina catòlica però que, a conseqüència d'una lectura precipitada o malintencionada per part de les autoritats inquisitorials, acaben condemnats i inclosos als índex de llibres prohibits. Aquestes obres representen un risc essencialment per a aquelles persones que, abans de la condemna, s'havien identifi-

⁹ A l'Índex de 1747 (*Index librorum prohibitorum et expurgandorum novissimus*, Madrid, 1747), per exemple, hi apareixen romanistes com HUG DONEAU (DONELLUS), p. 547 ss., JOACHIM MYNSINGER, p. 593, JOHANNES BORCHOLTEN, p. 607, JACQUES CUJÁS (CUIACIUS), p. 737, JEAN CORAS, p. 751, etc.

cat públicament amb les opinions censurades i que ara, de forma sobrevinguda, es veuen convertits en advocats i seguidors d'un *auctor damnatus*.

Aquesta és la realitat a què es va haver d'enfrontar Josep Finestres. Vist retrospectivament, sembla que Finestres va tenir èxit en el seu propòsit d'evitar problemes greus amb la Inquisició. La raó principal cal buscar-la en les excel·lents relacions que va tenir durant tota la seva vida amb les màximes autoritats eclesiàstiques i també, sens dubte, a que era considerat per la jerarquia com una persona de plena confiança en matèria de fe. Això va permetre a Finestres gaudir de privilegis essencials per a un intel·lectual inquiet, com ara poder llegir llibres prohibits o tenir la possibilitat d'adquirir obres a l'estranger. Finestres fins i tot tenia autorització del Sant Ofici per expurgar manualment obres amb proposicions condemnables, tal com es pot veure en l'exemplar de les Institucions de VINNI que es conserva a la Universitat de Barcelona¹⁰.

La plena confiança de les autoritats eclesiàstiques en l'ortodòxia de Finestres li va permetre prendre's certes llibertats que molts altres intel·lectuals haurien considerat perilloses, com ara intentar la publicació en un país protestant, saltant-se la censura eclesiàstica prèvia, o bé la defensa pertinaç d'autors que tenien la seva obra íntegrament prohibida a l'Índex. Un exemple molt gràfic d'aquesta actitud el trobem en els avatars de la defensa del iusnaturalisme d'Hug Groci en l'obra finestresiana.

El 1745, Josep Finestres publicà la seva primera gran obra jurídica original amb el títol *Exercitationes academicae XII in L. Ex hoc Jure 5 Dig. de Just. et Jure atque in L. Cum igitur 2. Digestor. De Statu hominum*. Es tracta de dos assaigs acadèmics sobre dos textos del llibre primer dels *Epitomae Iuris*

¹⁰ Signatures 0703 C-245/3/5 (vol.1) i 0703 C-245/3/6 (vol.2). Es tracta d'un exemplar del comentari a les Institucions de Justinià d'A. VINNI (edició amb les notes de J. G. HEINECKI editat a Venècia el 1747. L'exemplar conté un *ex libris* de l'estudiant Josep Climent de 4 de febrer de 1752.

La nota manuscrita d'expurgació (a cadascun dels dos volums) consta de dues parts: en primer lloc, just a sota del nom de l'autor en genitiu consta «*auctoris damnati opus vero cum expurgatione permissum*» («autor condemnat però l'obra permesa amb expurgació»). En segon lloc trobem la diligència pròpiament dita, que té el següent tenor literal: «*Cervariae die 4. 9bris 1750. Ex Comiss[ion]e S[anc]tae Inquisitionis expurgavi D[octo]r Jos[ephus] Finestres J[uris] Civ[ilis] Prim[ae] Antecessor*» («A Cervera, el dia 4 de novembre de 1750. Per delegació de la Santa Inquisició ho he expurgat. Doctor Josep Finestres Professor de Prima de Dret Civil»).

L'expurgació es centra en el títol dedicat a les núpcies (I.1,10), ja que VINNI hi exposa una doctrina completament contrària al cànon del Concili de Trento. La censura d'aquest llibre es considerava especialment important perquè era el manual que els estudiants utilitzaven per completar les classes i, per tant, la seva lectura no era quelcom reservat a professors erudits. Aquest mateix motiu genera la censura de moltes altres obres romanístiques, com ara la dels *Selectarum disputationum ad ius civile Iustinianum volumina duo*, Marburg, 1603 de J. TREUTLER (cfr. *Index librorum...* cit. (1747) p. 539).

d'Hermogenià, el primer compilat a D.1,1,5 i el segon a D.1,5,2. En aquest treball els fragments del jurista Hermogenià són una excusa per elaborar un petit tractat sobre el Dret natural i el Dret de gentes, en el qual s'exposen l'origen de les guerres, de la diversitat dels pobles, dels regnes, de les fronteres, del domini, etc...

En aquest treball, l'obra de Groci¹¹, *De iure belli ac pacis*¹², representa el principal referent, fins al punt que en alguns capítols, el treball de Groci apareix mencionat pràcticament a cada pàgina¹³. Els temes en què Finestres s'adsciu a les tesis de Groci són, entre d'altres, la distinció entre ius gentium primari (necessari) i secundari (voluntari)¹⁴, la immunitat diplomàtica¹⁵, l'adquisició del domini per ocupació militar¹⁶, etc.

En el moment en què Finestres publicà les *Exercitationes* (el 1745) el *De iure belli ac pacis* era un llibre permès, que, de fet, recollia en moltes de les seves pàgines les tesis de teòrics espanyols com Francisco de Vitoria¹⁷. Però dos anys després, el 1747, va aparèixer una nova edició de l'índex de llibres prohibits¹⁸ que va ampliar notablement el nombre d'obres censurades, sovint amb criteris difícils de comprendre¹⁹. L'obra completa d'Hug Groci apareixia a la classe 1^a de l'Índex, la qual cosa la convertia en totalment prohibida.

¹¹ En la bibliografia moderna sobre GROCI, cal destacar la monografia de FILADELFO LINARES, *Einblieke in Hugo Grotius' Werk vomn Recht des Krieges un des Friedens*, Hildesheim, 1993.

¹² GROCI (GROOT / GROTIUS), HUG [1583-1645] *De iure belli ac pacis libri tres*. L'edició que tenia FINESTRES era una amb les notes de JOAN FREDERIC GRONOVÍ (1611-1671) i de JAN BARBEYRAC (1674-1744) que el professor de Cervera havia adquirit per 15 lliures l'agost de 1736. Cfr. CASANOVAS, I., *Documents...* cit. vol. 1 § 308 (p.218). Possiblement es tracta de l'edició d'Amsterdam de 1735, o potser la de 1720.

¹³ P. ex. en la paginació de les *Exercitationes*, vid., com a mostra, les pàgines 27, 29, 44, 45, 49, 51, 54 i 55.

¹⁴ FINESTRES, J., *In Hermogeniani...* cit. vol. 1, p. 45.

¹⁵ FINESTRES, J., *In Hermogeniani...* cit. vol. 1, p. 95 ss.

¹⁶ FINESTRES, J., *In Hermogeniani...* cit. vol. 1, p. 113.

¹⁷ Cfr. GARCÍA ARIAS, L., «Los internacionalistas clásicos extranjeros del siglo XVII que citan a Francisco de Vitoria» *La ciencia tomista* 72, p. 154 ss. i TRUYOL SERRA, A., «F. de Vitoria y H. Grocio: cofundadores del derecho internacional» *La ciencia tomista* 111, p. 17 ss.

¹⁸ *Index librorum prohibitorum et expurgandorum novissimus*, Madrid, 1747. És l'anomenat Índex de Prado, en referència a FRANCISCO PÉREZ DE PRADO, bisbe de Terol, que era l'Inquisidor General en el moment en què es va publicar. Sobre els diversos índexs publicats a Espanya, cfr. PINTO CRESPO, V. «Los Índices de libros prohibidos», *Hispania Sacra* 35 (1983), p. 161 ss.

¹⁹ Els índexs publicats no especifiquen les causes per les quals un autor o unes obres són censurades, sinó que presenten exclusivament les mocions de veda o d'expurgació aprovades pel *Consejo de la Suprema*. La qualificació del textos que es presentava per a ser aprovada era obra de les comissions qualificadores, les quals, teòricament, devien regir-se pels criteris establerts per les regles que, des de l'Índex de 1583, encapçalaven els llistats. A la pràctica, la qualificació depenia en gran mesura del criteri particular de cada censor, que només es pot saber en aquells casos en què s'hagi trobat l'expedient de censura. Cfr. ALCALA, A., *Literatura y ciencia ante la inquisición española*, Madrid, 2001, p. 15. Sobre les regles de qualificació, cfr. ALVARADO, J., «Juristas turbadores...» cit. p. 333 ss.

Els autors de l'Índex de 1747, els jesuïtes Josep Casani i Josep Carrasco²⁰, coneixen l'obra teològica de Groci, tota ella clarament contrària als dogmes catòlics, i, sense parar-se en subtileses, van decidir cautelàrment prohibir tota la producció d'aquest autor, fins que cadascun dels seus treballs fos expurgat acuradament²¹. Els devia impel·lir, entre d'altres consideracions, el fet que algunes edicions del *De iure belli ac pacis* s'haguessin publicat conjuntament amb obres teològiques, com ara a les edicions d'Amsterdam de 1646 i de 1701, que contenen com annex les notes de Groci a l'epístola de Sant Pau a Filemó²². De tota manera, el mer fet que es tracti d'una obra escrita per un protestant amb constants cites bíbliques i de concilis ja devia ser suficient com per a aconsellar una prohibició cautelàr²³.

La prohibició del *De iure belli ac pacis* deixava les *Exercitationes* en una situació complexa ja que, si bé la prohibició d'un llibre no implicava automàticament la de les obres que el citessin, l'estreta dependència de l'obra de Finestres respecte de la de Groci podia ser font de sospites.

Finestres, però, es mostra confiat de que les seves bones relacions el podran protegir de qualsevol interpretació malèvola i no té cap problema en comunicar per escrit als seu amic Mayans, en una carta de 2 d'abril de 1747, que sentiria molt haver de lliurar a les autoritats el *De iure belli ac pacis*²⁴.

De fet, segons es desprèn de la seva correspondència, el que preocupa Finestres en primer terme és que la publicació de l'Índex de 1747 implica la

²⁰ Cfr. *Index librorum...*, cit. (1747) p. 9.

²¹ Els termes concrets de la prohibició són: «*Reliqua autem eius opera, quae legitima sint, ut revera sunt: De iure belli ac pacis tomus unus, et Mare liberum tomus alter, vel quae spuria, sed sub eius nomine circumferuntur, reservantur expurgatione propediem edendae.*» Cfr. *Index librorum...*, cit. (1747) p. 550.

La incorporació de l'obra completa d'HUG GROCI a l'Índex de 1747 es devia a que els censors no havien tingut temps de verificar els treballs un per un. Per tant, es preveia com una prohibició cautelàr. De tota manera, tal com diu M. DEFURNEAUX (*Inquisición y censura de libros en la España del siglo XVIII*, Madrid, 1973, p. 62), la fórmula *donec expurguetur* «*llegaba a veces a equivaler a una fórmula dilatoria que supone de hecho la prohibición definitiva de la obra...*» De fet, això és el que va passar amb el *De iure belli ac pacis*: a l'Índex de 1790, molt després de la mort de FINESTRES, continua prohibit. Cfr. *Índice último de los libros prohibidos y mandados expurgar: para todos los reynos y señoríos del católico Rey de las Españas el Señor Don Carlos IV*, Madrid, 1790, p. 120.

²² *De iure belli ac pacis libri tres, in quibus jus naturae & gentium, item juris publici praecipua explicantur; [...]; accesserunt annotata epistola Pauli ad Philemonem...*, Amsterdam, 1701.

²³ De tota manera, *De iure belli ac pacis* no és, ni molt menys, una diatriba anticatòlica. Tot el contari: GROCI intenta fer una obra de gran difusió per tot Europa i, per tant, sembla fer un esforç per no escriure sobre assumptes que pugin ferir la sensibilitat del lector catòlic. Vegeu, per exemple, llib.2 cap. 2 § 21 (elogi del celibat) o bé llib. 2, cap. 5, § 10 (negació de que el consentiment patern per contraure núpcies sigui de dret natural).

²⁴ CASANOVAS, I., *Documents...* cit. vol. 1 § 430 (p.369).

revocació de totes les llicències per tenir i llegir llibres prohibits i que, a més, a partir d'aquest moment ja no es podrà sol·licitar una llicència general per tot tipus d'obres, sinó que les autoritzacions es limitaran a aquells llibres concrets que es demanin. Finestres tem que, amb aquesta nova regulació, no pugui llegir literatura prohibida amb la mateixa llibertat que fins aleshores i, en previsió, comença a moure tots els seus contactes per renovar la llicència amb la màxima extensió i el més aviat possible.

A principis de juny de 1747, Finestres encara no havia aconseguit la llicència i va lliurar efectivament tots els seus llibres prohibits a les autoritats²⁵. Però poc després, el 27 d'octubre d'aquest mateix any, les gestions intentades davant les autoritats van fructificar i el propi Inquisidor General, Francisco Pérez de Prado y Cuesta, remetre va a Finestres la llicència, escrita del seu propi puny i lletra:

«Del Sr. Inquisidor general recibí carta muy favorecida, en que me pedía un catálogo de los libros prohibidos que yo quisiese, y después me embió la licencia, toda escrita de su mano, con términos muy honoríficos y sin limitación de tiempo, para unos 20 tomos que le supliqué, los cuales eran expresamente prohibidos por el índice y decretos modernos y algunos de ellos de la librería del canónigo Gonser, como ya lo advertí a dicho Sr. Inquisidor general para evitar escrúpulos»²⁶.

La llicència va permetre a Finestres recuperar el seu exemplar de *De iure belli ac pacis*, però no li donava plena llibertat per difondre aquesta obra, que seguia totalment prohibida. Això no obstant, en els anys subsegüents Finestres va fer un esforç molt important per evitar que la prohibició inquisitorial d'aquesta obra impliqués un estroncament de la difusió a Espanya de les idees de Groci. Sense infringir directament les normes relatives a la prohibició de llibres, Finestres, fent gala d'una actitud molt jesuítica, va utilitzar les subtils d'aquesta normativa per evitar que la prohibició del llibre impedís la difusió del seu contingut. Una de les vies fou recomanar al seus deixebles que demanessin la llicència per tenir el *De iure belli ac pacis*, tot confiant-los que la Inquisició no solia posar dificultats per concedir-la²⁷. Una altra, més subtil, fou

²⁵ CASANOVAS, I., *Documents...* cit. vol. 1 § 432 (p.372).

²⁶ CASANOVAS, I., *Documents...* cit. vol. 1 § 433 (p.373).

²⁷ CASANOVAS, I., *Documents...* cit. vol. 2 § 706 (p. 130). Carta de FINESTRES a DOU, de 29 de maig de 1760: «Si piensas que Nasarre vertió en latín las Instituciones Eclesiásticas de Fleuri, te engañas. Las tradujo en español, añadiendo alguna cosilla de lo tocante a España; si así las quieres, avisa; pero yo no puedo embiártelas sin que me conste que tienes licencia para leerlas y retenerlas. Que te la den para el Grocio no lo dudo, pues sé que no se hacen dificultosos.» DOU va respondre que tenia llicència per a llegir aquesta última obra i, confiant en la seva paraula, FINESTRES li promet l'enviament del *De iure belli ac pacis* el dia 2 de juny de 1760. Cfr. CASANOVAS, I., *Documents...* cit. vol. 2 § 707 (p. 131).

recomanar obres permeses en què es citava GROCI i es recollia la seva doctrina, com ara els *Elementa iuris naturae et gentium* de Johann Gottlieb Heinecke (Heinecius)²⁸. La tercera via va consistir en reeditar de nou les seves *Exercitationes* l'any 1756, com a part integrant del tractat sobre els *Epitomae Iuris* d'Hermogenià (*In Hermogeniani Iuris Epitomarum libros VI commentarius*, Cervera, 1754 vol.1, pp. 28-230), sense censurar cap de les constants cites de Groci²⁹, tot i la vigent prohibició d'aquesta obra³⁰.

Finestres, sense donar mai a Groci públicament cap dels elogis prohibits al heretges per l'Índex³¹, no perd ocasió de recalcar-ne el mèrit i l'interès. Tant és així que alguns dels propietaris de còpies de l'Hermogenià consideraran prudent censurar de pròpia ma aquestes mostres d'entusiasme. Així, verbigràcia, a l'exemplar conservat a la biblioteca de la Universitat de Barcelona amb *ex libris* de fra Francesc Xavier Elias, del convent de Sant Felip Neri de Barcelona (signatura 0703 C-242/5/10), del text de la pàgina 135 en què es diu: «*Temperamenta circa alia, quae in bello iuris gentium dicuntur erudite ac cor-*

²⁸ CASANOVAS, I., *Documents...* cit. vol.2 § 928 (p. 346). Carta de FINESTRES a DOU, de 22 de desembre de 1765: «*Si tu hermano no vio a Grocio en su original, lo vió en la exposición que hace Heinecio de su libro de iure belli ac pacis, en que lo va desnudando todo.*» Tot i que FINESTRES no cita expressament a quina obra d'HEINECI es refereix, possiblement es tracti dels *Elementa iuris naturae et gentium*, editats per primer cop el 1737. Cfr. p. ex. §§ 104, 105 a l'edició de Halle de l'any 1738.

²⁹ Compareu, per exemple, les pàgines 27, 29, 44, 45, 49, 51, 54 i 55 de les *Exercitationes* amb les pàgines 44, 45, 55, 57, 58, 60 i 61 de l'Hermogenià.

³⁰ FINESTRES intentarà publicar l'Hermogenià a Holanda i, només quan aquest projecte sigui inviable, promourà l'edició a Cervera. Donat que els contactes amb MAYANS i MEERMANN relatius a aquest projecte comencen poc després de la publicació de l'Índex de 1747, podria pensar-se que la idea de publicar a l'estranger està vinculada a la possibilitat d'evitar la censura prèvia o la repressió inquisitorial. Res però, més lluny de la realitat: l'epistolari de Finestres demostra que el professor de Cervera, al menys des de novembre de 1748, es penedeix d'haver acceptat l'ofertament de publicar a Holanda, perquè això li implica la necessitat de buscar un copista professional i competent que passi a net el manuscrit i, a més, li impedeix controlar directament la correcció del grec. Per això, quan finalment fracassa el projecte d'editar a Holanda, corre a fer la publicació a Cervera i únicament li queda clavada l'espina de que la seva obra no hagi estat acceptada pels editors neerlandesos. Per tot aquest procés, vegeu el proemi a l'Hermogenià i també CASANOVAS, I., *Documents...* cit. vol. 1 §§ 444 a 450. A més, sembla que no fou gaire freqüent que autors residents a Espanya publicuessin obres heterodoxes a l'estranger, possiblement perquè el lloc de publicació no els deixava arrecerats d'una repressió posterior. Vegeu, entre d'altres, DE LOS REYES GÓMEZ, F. «Publicar en el antiguo régimen...» cit. pp. 314 ss.

Per altra banda, cal subratllar que l'Hermogenià no va tenir cap problema per passar la censura prèvia episcopal que, per delegació del Bisbe de Solsona, va anar a càrrec del Professor de Dret Canònic de Cervera JOAN PORTA I VICENT. De tota manera, cal subratllar que el fet de passar la censura prèvia episcopal no garantia de cap manera que l'obra no pogués ser reprimida en un moment ulterior per les autoritats eclesiàstiques o civils. Es més: sembla que la Inquisició va voler allunyar-se d'aquesta feina de censura prèvia amb la finalitat de tenir les mans lliures per actuar en qualsevol moment. Sobre aquest punt, Vid., entre d'altres, REYES GÓMEZ, F. de los, «Publicar...» cit. p. 291 ss. Cfr. *Index librorum...* cit. (1747), advertència V.

date, ut solet congescit Grotius de J.B. lib. 3 cap.11.», s'han tatxat a ma les paraules «*ac cordate ut solet*». Qui ho fes possiblement pensava que aquesta expressió era un epítet dels que, en paraules de l'Índex³² «*absolutamente y sin limitación alaban la ciencia y doctrina*» d'un autor herètic. Aquesta mena d'elogis, si bé no havien de ser examinats un per un per la censura, havien de ser esborrats pel lector catòlic conforme els anés trobant incidentament en la lectura, segons el seu piadós criteri³³.

Finestres també es lamenta de la trista sort que ha patit l'obra de Groci per culpa de la prohibició inquisitorial. En una carta dirigida al seu amic G. Meerman, de 18 de maig de 1755, Finestres el felicita per haver obtingut la plaça de Primer Síndic de Rotterdam, una posició que havia ocupat GROCI en el seu moment³⁴, i li desitja que tingui millor fortuna: «*utinam meliori fortuna quam Grotius*». Potser Meermann, desconectat com estava de la realitat espanyola, no va entendre ben bé el sentit de la frase. Però, per si nosaltres podíem tenir algun dubte, en una epístola dirigida a Mayans el 22 de febrer de 1767³⁵, Finestres, tot comentant que Meermann ha deixat el càrrec de Síndic, glosa l'ambigua felicitació que li havia remès onze anys abans:

«Dios quiera que logre [i.e. Meermann] mejor fortuna que Grocio, cuyo primer empleo fué el sindicato que ha dexado [i. e. el Sindicato de Rotterdam]; por lo menos no me persuado que tenga la persecución que aquél, porque, según demuestra en sus escritos, no entra en materias de religión».

Finestres, per tant, considera que és l'heterodòxia de l'obra teològica de Groci el que ha cridat l'atenció dels autors de l'Índex i, de forma indirecta i injustificada ha arrossegat a la prohibició les obres de dret de gentes, com el *De iure belli ac pacis* o el *Mare liberum*. En el fons, Finestres considera que ell mateix té prou criteri com per veure que no hi ha res a aquestes dues obres que justifiqui la seva prohibició total i que una decisió precipitada dels autors de l'Índex ha tingut la nefasta conseqüència de privar els estudiants espanyols d'un gran autor.

2. EL CONTRACTE AMB EL POBLE COM A FONT DEL PODER REIAL

Com és sabut, la família de Josep Finestres tenia, en general, bones relacions amb el partit borbònic, la qual cosa va facilitar sens dubte l'accés de

³² *Index librorum...* cit. (1747), loc. cit.

³³ *Index librorum...* cit. (1747), loc. cit.

³⁴ Vegeu també la carta a MAYANS de 17 de febrer de 1754 a CASANOVAS, I., *Documents...* cit. vol. 1 § 505 (p. 484).

³⁵ CASANOVAS, I., *Documents...* cit. vol. 2 § 952 (p. 373).

Josep Finestres a les càtedres de Cervera. Això no obstant, en l'obra del Finestres madur no s'observa una particular afinitat amb el regalisme i més aviat sembla que Finestres es sent a disgust amb el sistema polític imperant.

En part, les diferències de Josep Finestres amb la ideologia política establerta derivaven de l'adscripció d'aquest a les concepcions dominants en cercles jesuítics sobre la legitimitat del poder reial i el seu caràcter limitat. A diferència d'altres teòrics del moment³⁶, Finestres no considera que el poder del monarca vingui immediatament de Déu, sinó que es fonamenta en un pacte entre el rei i el poble, amb obligacions recíproques. En les seves pròpies paraules:

*«Restat explicandum, qua ratione regna ex iure gentium dicantur condita. Ratio a pactione, qua constituuntur deducenda est. Regnum (idem dico de cuiusvis generis republica) utpote societas reatrix, non aliter constituitur, quam si consensus intervenerit, vi cuius multitudo et in eam societatem, et in personam, cui ius imperandi tribuat, consentit. Consensum in societatem vocant Politici primum pactum; consensum in eam easve personas, a quibus regi velit, praescripta ipsis certa imperii formula, pactum secundum appellant. Hinc mutua nascitur obligatio inter Populum et rectorem, quae Populum ad parendum, Principem ad recte gubernandum alligat»*³⁷. («Resta per explicar, per quina raó es consideren fundats el regnes conforme al Dret de gents. La raó cal deduir-la d'un pacte constitutiu. El regne, (i dic el mateix de qualsevol mena de comunitat política), en tant que societat rectora, no es constitueix si no és per mitjà d'un consens, per efecte del qual la multitud acorda constituir-se en societat i [designar] la persona a qui atribueix el dret a governar. Els publicistes anomenen «primer pacte» el consens de constitució en societat i «segon pacte» a l'acord sobre la persona o les persones per les quals es vol ser governat i sobre la mena de govern que se'ls imposa. D'aquest darrer pacte neix una obligació mútua, entre el poble i el governant, per la qual el poble s'obliga a obeir i el Príncep a governar correctament»).

Finestres, per legitimar la monarquia, ve a defensar el que s'anomena la tesi del doble pacte: els ciutadans acorden entre ells (primer pacte) subscriure amb el rei un acord de cessió de la sobirania (segon pacte). Aquest segon pacte no implica, però, una cessió incondicional, sinó que el cessionari (el rei) queda vinculat front al cedent (el poble).

³⁶ Per exemple, HEINECI, J. G., *Elementa iuris naturae et gentium* cit. § 120 «*Quum ergo monarchia nascantur, quoties omnes cives voluntates suas unius personae voluntati physicae submituntur.*» Vegeu també § 116 i, per la prohibició absoluta de la revolta i del tiranicidi, §§ 130 ss. Entre els propis jesuïtes, vid. CABRERA, J. de, *Crisis política. Determina el más florido imperio y la mejor institución de Príncipes y ministros*, Madrid, 1719, p. 19.

Aquesta concepció es troba ja, dins l'àmbit catòlic³⁸, en alguns teòrics espanyols del segle XVI com el dominic Francisco de Vitoria (1492-1546)³⁹, però la seva formulació més àmplia i més difosa es deu al jesuïta Francisco Suárez (1548-1617)⁴⁰. En la seva *Defensio fidei* (1613)⁴¹ l'*Eximi Doctor* resumeix aquesta concepció en unes poques línies:

«...intellegi debet constituta [scil. la *lex regia*] per modum pacti, quo populus in principem transtulit potestatem sub onere et obligatione gerendi curam reipublicae et iustitiam administrandi, et princeps tam potestatem quam conditionem acceptavit; ex quo pacto firma et stabilis permansit lex regia seu de regali potestate, non ergo immediate a Deo, sed a populo reges habent hanc potestatem.» («Cal considerar que la llei reial s'ha format a través d'un pacte, per mitjà del qual el poble ha transferit al Príncep el poder, amb la càrrega i l'obligació que s'ocupi de la cura de la comunitat política i de l'administració de justícia, i que el Príncep ha acceptat tant el poder com la condició; a partir d'aquest pacte, la llei reial (o de la potestat reial) ha restat ferma i estable i, per tant, els reis no tenen aquesta potestat immediatament de Déu, sinó del poble)».

La concepció del poder reial de Suárez el mena a sostenir que, en casos extrems, el poble pugui revocar el pacte de submissió i fins i tot executar el monarca⁴². Aquesta darrera idea ja havia estat avançada per un altre jesuïta, Juan de Mariana (1536-1624), l'any 1599 en el llibre *De rege et de regis institutione*⁴³,

³⁷ FINESTRES, J., *Exercitationes...* cit. p. 198.

³⁸ Una exposició radical del dret de resistència contra els tirans es pot trobar en el monarcòmacs calvinistes francesos (vid., entre d'altres, HOTMAN, F. *Franco Gallia*, Frankfurt, 1856, p.55 ss. — la primera edició és de 1574— i BEZE, THÉODORE DE *Du droit des magistrats sur leur sujets*, [s.n.], 1575, per tot i, especialment, p. 11 ss.).

³⁹ VITORIA, F. DE, *De potestate civili*, p. 180. Cfr. CASTILLA URBANO, F., *El pensamiento de Francisco de Vitoria. Filosofía política e indio americano*, Barcelona, 1992, p. 98.

⁴⁰ SUÁREZ, F. *Defensio fidei Catholicae et Apostolicae adversus Anglicanae sectae errores* (ed. *Corpus Hispanorum de pace*, vol. 2), Madrid, 1965, llib. 3, cap. 2, §§ 12 y 20; llib. 3, cap. 3 § 2; llib. 6, cap.4, § 15 i llib. 6, cap. 6, § 11. Vid. també SUÁREZ, F. *De legibus*, llib. 3, cap. 5, § 2 ss. (ed. DE L. PEREÑA i V. ABRIL a *Corpus Hispanorum de pace*, vol. 15, Madrid, 1975, p. 36 ss.). Aquesta obra va tenir molt mala acollida a Anglaterra i a França i, fins i tot va ser condemnada a la foguera pel Parlament de París l'any 1614.

⁴¹ SUÁREZ, F., *Defensio fidei* cit. lib. 3, cap. 2, § 12.

⁴² SUÁREZ, F., *De legibus*, loc. cit. Sobre aquest punt, vid., entre d'altres molts, COPLESTON, F., *Historia de la filosofía*, vol. 3, Barcelona, 1994, p. 376 ss. i, en un tractament més aprofundit però potser no tan clar GOMEZ ROBLEDO, I. *El origen del poder político según Francisco Suárez*, San José de Costa Rica, 1987, p. 5 ss.

⁴³ MARIANA, J. DE, *De rege et de regis institutione*, Toledo, 1599 p.75 ss. Aquesta obra es pot consultar per internet a la web de la Biblioteca Nacional de França (<http://gallica.bnf.fr/scripts/catalog.php?CT=N080139>). A França els opositors de la Companyia de Jesús es van escandalitzar de l'aparició d'aquesta obra i van imputar a Mariana ser l'instigador de l'assassinat d'Enric IV l'any 1610. Cfr. J. BURRIEZA SÁNCHEZ a EGIDO, T. / BURRIEZA SÁNCHEZ, J. / REVUELTA GONZÁLEZ, M., *Los jesuitas en España y en el mundo hispánico*, Madrid, 2004, p. 104.

una obra que ha valgut a aquest autor la qualificació de monarcòmac catòlic⁴⁴.

L'opció de Finestres per seguir les tesis de Suárez el porta a separar-se, en aquest punt, d'Hug Groci. Aquest darrer, al *De iure belli ac pacis*⁴⁵, havia rebutjat amb vehemència la tesi de Vitoria i dels monarcòmacs protestants francesos, negant la mútua dependència del poble i del monarca. Groci considera que el poble s'ha sotmès *in origine* de forma total i absoluta al príncep, qui, pel mer fet d'acceptar la submissió, no ha assumit cap mena de deure envers els súbdits⁴⁶. Per tant, el poble ha d'obeir el monarca tant si governa bé com si no. En paraules del propi Groci⁴⁷:

«Sunt alii qui mutuam quandam subjectionem sibi fingunt, ut populus universus regi recte imperanti parere debeat, rex autem male imperans populo subjiciatur; qui si hoc dicerent, non faciendo ob regis imperium ea quae manifeste iniqua sunt, verum dicerent et quod apud omnes bonos confessum est: sed id nullam includit coactionem, aut ius aliquod imperii. Quod si etiam populo alicui propositum fuisset partiri cum rege imperium (qua de re infra dicendum erit aliquid) fines certe potestati utriusque assignare debuisset tales, qui cognosci facile possent ex locorum, personarum aut negotiorum discrimine. Bonitas autem aut malitia actus, praesertim in civilibus quae saepe obscuram habent disceptationem apta non sunt ad partes distinguendas: unde summam confusionem sequi necesse est, cognitionem de re eadem pro iure potestatis, obtentu actus boni malive, hinc ad se rege trahente inde populo, qualem rerum perturbationem introducere nulli, quod sciam, populo in mentem venit.» («Hi ha d'altres que conceben una mena de subjecció mútua, per efecte de la qual tot el poble hauria d'obeir el rei que governa correctament, mentre que el rei que governa incorrectament quedaria sotmès al poble. Tindrien raó si ho diguessin en el sentit de que no s'ha de fer, per obediència al poder reial, allò que és manifestament contrari a l'equitat ni allò que tots els homes bons admeten. Però això no implica cap mena de coacció ni de poder polític (*ius imperii*) [per al poble]. Perquè, si algun poble tingués la intenció de partir-se amb el rei el poder polític (un tema sobre el que més endavant direm alguna cosa) caldria fixar uns límits certs a la potestat de cadascú, que es poguessin conèixer fàcilment distingint llocs, persones

⁴⁴ Vid. CASTRO ENRIQUES, M., «Introdução para o leitor do séc. XXI do de legibus de Francisco Suárez» a <http://pwp.netcabo.pt/netmendo/Artigo%20Francisco%20Suarez.htm>. La radicalitat del pensament monarcòmac només es troba, en l'àmbit catòlic, en l'obra de JUAN DE MARIANA. La resta de teòrics són tots molt més matisats que la incendiària literatura hugonot.

⁴⁵ GROCI, H., *De iure belli ac pacis*, lib.1, cap.3 y 4 (a ed. Amsterdam, 1646, pp. 55 ss.).

⁴⁶ En aquest punt, GROCI té molts punts de contacte amb el contracte social de TH. HOBBS (cfr. *Leviathan*, 1,18): en ambdós teòrics el sobirà no forma part del contracte social i, per tant, no queda vinculat per ell.

⁴⁷ GROCI, H., *De iure belli ac pacis*, lib.1, cap. 3, § 9 (a ed. Amsterdam, 1646, p. 57).

o assumptes. Però la bondat o la maldat d'un acte, especialment en política, on les controvèrsies són sovint obscures, no són adients per a fer distinció de parts. Per això, [d'aquesta tesi] se'n derivaria necessàriament una gran confusió, ja que, amb el pretext d'un acte bo o dolent, tant el rei com el poble s'arrogarien, per dret de potestat, el coneixement del cas. A cap poble, que jo conegui, se li ha acudit mai introduir un desordre polític d'aquesta mena)».

De tota manera, aquesta tesi apareix matisada en altres capítols del *De iure belli ac pacis*⁴⁸, en què Groci manifesta que, en circumstàncies extremes, és legítim que els súbdits es sublevin contra el monarca i li facin la guerra. Groci, però, no fonamenta aquest dret de resistència en l'incompliment d'una obligació del monarca, sinó en que tota persona humana té dret a defensar la seva vida i el seu patrimoni, fins i tot front al sobirà. En aquest punt les tesis de Groci pequen de una notable incoherència, que té les seves arrels en una voluntat de separar-se de forma clara dels monarcòmacs calvinistes francesos.

L'adscripció de Finestres a les tesis de Suárez és una aposta valent perquè implica posar en qüestió les tendències regalistes de la monarquia borbònica, que segurament es sentia més a gust amb els seguidors hispànics de Bossuet. Així, per exemple, Finestres considera lícit ajudar militarment al poble sotmès a un tirà per derrocar-lo⁴⁹ i limita la legitimitat de la guerra del Príncep contra els seus propis súbdits als casos extrems en què aquests hagin fet greuges importants a la república o al seus ciutadans⁵⁰.

Això no obstant, Finestres és molt prudent i, per prevenir problemes, evita tractar amb amplitud els temes més espinosos, com ara el dret de resistència front al monarca o el tiranicidi⁵¹. La prudència és potser, fins i tot, exagerada, ja que no eren pocs els autors espanyols contemporanis de Finestres que sense complexos s'adherien totalment a les tesis de Suárez, sense que això desencadenés una reacció violenta per part dels poders civil o eclesiàstic⁵².

⁴⁸ GROCI, H., *De iure belli ac pacis*, lib.1, cap. 3, § 7 i 8 i cap. 4 *per tot.*, especialment § 11.

⁴⁹ FINESTRES, J., *In Hermogeniani...* cit. p. 80.

⁵⁰ FINESTRES, J., *In Hermogeniani...* cit. p. 80.

⁵¹ És molt interessant comparar com tracta FINESTRES aquests temes i com ho farà, a principis del segle XIX, JAUME BALMES a «El protestantismo comparado con el catolicismo» *Obras completas*, Barcelona, 1948, cap.48 ss. (p.1409 ss.). BALMES ha d'anar amb tanta o més prudència que FINESTRES, ja que s'acaba de viure l'experiència de la revolució francesa i de les guerres napoleòniques però, en canvi, d'insigne filòsof és molt menys timorat que el jurista cerveri.

⁵² La tesi de que el poder prové mediatament de Déu i immediatament del poble és defensada en la major part d'obres de teoria política de l'època, sobre la base, sobre tot, de textos de SANT TOMAS, de SUÁREZ i del cardenal BELLARMINO. Vegeu, per exemple, SAN JOSÉ, A. DE, *Compendium salmanticense*, Roma, 1779, tr 3, cap. 2, punt 1, qüestió 2. En canvi, la idea que el pacte constitucional imposa obligacions al monarca i que, en cas d'incompliment, el poble podria reaccionar deposant-lo no és una tesi amb tants partidaris al segle XVIII espanyol. De

Possiblement cal emmarcar aquesta evident autocensura de Finestres en la creixent animadversió de molts sectors de la intel·lectualitat espanyola (fins i tot dins la pròpia Església) contra els jesuïtes i, de retruc, a les tesis defensades pels seus principals exponents⁵³. Aquest sentiment antijesuïta es traduirà, a partir de 1756, la progressiva prohibició inquisitorial, per decret, d'obres vinculades a la Companyia i menarà a l'expulsió de 1767⁵⁴. De fet, un dels arguments que s'al·legarà en el Dictamen de Campomanes per justificar la conveniència d'expulsar la Companyia serà que fomenten la sedició contra la monarquia, en una clara al·lusió a les tesis de Mariana i de Suárez⁵⁵.

Cal tenir en compte que la tesis de Suárez neix en el context de les polèmiques teològiques (i polítiques) entre catòlics i protestants, mentre que l'obra de Finestres s'emmarca en un context diferent, de pugna entre el poder reial, que vol guanyar una preeminència absoluta, i la resta de poders tradicionals (en especial l'Església i la noblesa) que, majoritàriament, pretenen evitar o moderar aquesta concentració de poder en mans del rei. En temps dels Àustries, la teoria política de Suárez, no es considera un perill per a l'estabilitat de la monarquia espanyola, sinó que més aviat resulta útil per deslegitimar determinats prínceps rivals, tant catòlics com protestants. Al segle XVIII, però, aquestes mateixes tesis no seran tan ben vistes pels borbons, ja que poden servir per donar cobertura teòrica a la resistència als canvis polítics i culturals que la nova dinastia té interès en introduir, en especial l'ampliació de l'esfera de poder del monarca i la introducció d'idees il·lustrades a la cultura i a la ciència. A Catalunya, a més, les tesis suaristes podrien fins i tot servir per legitimar la resistència a Felip V durant la guerra de successió i, per tant, posar en qüestió el canvi de règim polític. Només cal fixar-se en què un autor tan poc revolucionari com Jaume Balmes⁵⁶ no dubtarà en

tota manera, es pot trobar esposada en alguns treballs, com per exemple, MÁRQUEZ, J., *El gobernador cristiano deducido de la vida de Moysén, príncipe del pueblo de Dios*, Madrid, 1773, lib. 1, cap. 8: «Pues ¿qué si el Príncipe llegare a hacer fuerza personal contra la vida del vasallo? [...] Digo que le podría matar en este caso, repeliendo la fuerza, conforme a parecer de muchos, porque lo que dijo fray Domingo de Soto, que estando el vasallo en este aprieto se ha de dejar matar, y preferir la vida del Príncipe a la suya, sólo ha lugar cuando de su muerte se hubiese de seguir grandes turbaciones y guerras civiles en el reino. De otra manera sería grande inhumanidad obligar a los hombres a tanto; pero por defender la hacienda de sus manos no sería lícito ponerlas en él, porque en esto privilegiaron las leyes divinas y humanas a los príncipes, que no se puede derramar su sangre con el achaque que bastara contra la de otros invasores.» Compareu, però, amb les tesis completament contràries del jesuïta J. CABRERA, a *Crisis política* cit. p. 19.

⁵³ Vid. per tots, ENCISO RECIO, L. M., *La Europa del siglo XVIII*, Barcelona, 2001, p. 335 ss.

⁵⁴ GARCÍA CÁRCCEL, R. / MORENO MARTÍNEZ, D., *Inquisición* cit. p. 327.

⁵⁵ EGIDO, T. / BURRIEZA SÁNCHEZ, J. / REVUELTA GONZÁLEZ, M., *Los jesuitas...* cit. p.259. Vegeu també, PÉREZ, J., *Crónica...* cit. p. 239.

⁵⁶ BALMES, J., *El protestantismo...* cit. p. 1479

citar les tesis de Suárez per legitimar la revolta dels catalans de 1640 contra Felip IV, amb uns arguments que, *mutatis mutandis*, serviren també per la Guerra de Successió.

És comprensible, per tant, l'extrema prudència de l'autor, però aquesta seguretat va tenir un preu molt alt: l'autocensura va impedir que les *Exercitationes* es transformessin en un tractat de teoria política de referència per Catalunya i les va reduir a un assaig erudit, poc sistemàtic i incomplet, totalment inhàbil per extraure'n conseqüències pràctiques.

3. EL PROJECTE D'UNA HISTÒRIA DEL DRET CATALÀ

La vinculació de Finestres a les tesis del iusnaturalisme suarista, però, no representa l'únic punt de fricció amb el règim polític imperant. La visió tradicionalista del Dret local català que defensava Josep Finestres també va representar una font potencial de problemes amb el poder reial i el va forçar a una màxima prudència a l'hora d'escriure sobre institucions històriques del Dret català.

Finestres valorava i admirava l'ordenament jurídic tradicional de Catalunya però era perfectament conscient que aquesta tradició s'havia vist estroncada per obra de la dinastia regnant, de manera que qualsevol elogi d'institucions polítiques anteriors a la guerra de successió podia ser interpretada com una crítica al Decret de Nova Planta i a la dinastia que el va promoure. Aquesta por és el que va decidir-lo a abandonar un dels seus projectes més ambiciosos: la redacció d'una Història del Dret Català que, d'haver-se dut a terme, hauria alliberat Finestres de l'etiqueta de felipista i potser, fins i tot, l'hauria convertit en un punt de referència per a l'escola històrica del XIX.

La idea d'escriure una Història del dret patri li va venir a Finestres, possiblement per influència de les nombroses històries del Dret romano-germànic que havien aparegut durant la primera meitat del segle XVIII, entre les que destaquen la de Heineci⁵⁷ i la de Brunquell⁵⁸. En aquestes obres el Dret local s'exposa íntimament vinculat amb la tradició romanística, en una simbiosi entre cultura clàssica i arrels locals que era molt del gust de Josep Finestres i que constituirà el germen del que, uns anys més tard, serà l'escola històrica.

⁵⁷ HEINECI, JOHANN GOTTLIEB (1681-1741), *Historia iuris civilis Romani ac Germanici*, 4ª ed., Leyden, 1740.

⁵⁸ BRUNQUELL, JOHANN SALAMO (1693-1735), *Historia iuris romano-germanici*, Amsterdam, 1740. Aquesta és una obra excepcional, que encara avui en dia resulta fonamental per traçar la història de la romanística a la edat moderna, en especial pel que fa a la influència de la lògica ramista en el *mos gallicus*.

Les raons que van fer desistir Finestres d'escriure i de publicar aquesta obra varen ser purament d'oportunitat política. Ens ho diu el propi Josep Finestres en una carta dirigida a Mayans, de 6 d'abril de 1749⁵⁹ en la qual admet que la por va poder més que les exhortacions de col·legues i deixebles:

«Mi historia del derecho [sic.] de Cataluña se quedó en embrión, o por dezirlo mejor, en solos apuntamientos. Rezelé tropezar en algo que pudiese ofender a la delicadeza del systema presente y empecé a entibiarme, y por último abandoné el proyecto».

Aquestes frases són un model de llenguatge diplomàtic, que cal llegir entre línies, i, al meu entendre, reflecteixen de forma especialment gràfica la sensació de supervisió constant que patien els intel·lectuals catalans del XVIII i que se'ls feia present cada cop que agafaven la ploma. És una mostra de que l'autocensura, a vegades, sí es perfectament detectable.

⁵⁹ CASANOVAS, I., *Documents...* cit. vol. I, § 450 (p. 398).